

MÚLTUNKBÓL

IVÁN LÁSZLÓ

Helytörténet és pedagógia

– Keceli zugtanítók, zugiskolák –

Zugiskolák, zugtanítók... Ilyen fogalmakkal egyik értelmező szótárban sem találkoztunk. Én is csak itt, Kecelen hallottam először. Írásban pedig *Iván Ferenc*: Kecel község rövid története című munkájában találtam meg. Az oktatás ügyének tárgyalása közben az alábbiakat olvashattam:¹ „A tanyák egyre szaporodó népével azonban nem sokat törődtek. A tanyai nép télidőre a nagyszülőkhöz történő bekvártélyozással oldotta meg a tanuló gyerekeik iskoláztatását vagy zugiskolák szervezésével. A zugiskolában nem képesített tanító tanított.” Talán nem sokat törődtem volna ezekkel a dolgokkal, iskolaformákkal, ha a véletlen össze nem hoz az egyik zugtanítóval. Raffai János, Kecel, Alkotmány utca 25. szám alatti lakos egyik náluk tett látogatás alkalmával megemlítette tanítói tevékenységét. Érdeklődésemre elmondta, hogy a községben rajta kívül még egy élő tanyai paraszt tanító van, Szvetnyik Mihály, Kalocsai utcai lakos személyében.

A dolog annyira felvillanyozott, hogy még aznap felkerestem a másik élő zugtanítót is. Sietségem nem volt hiábavaló. A nyilatkozat aláírása után egy hétre Miska bácsi halott volt.² Az ő elmondásuk, valamint a volt tanítványok emlékezései (Borbényi János, Kecel, Erdő u.; Rideg Ferenc, Kecel, Zrínyi I. u.; Palásti Mihály, Kecel, Thököly I. u.; Téglás Gábor, Kecel, Budai Nagy A. u.) alapján összeállt a zugtanítók névsora, és megismertem tanítási módszerüket.

A két világháború között hazánkban a népiskolák nagy része osztatlan, a beiskolázás kb. 80%-os, az Alföldön pedig csak 60–70%-os volt (ez az adat Kecelre is érvényes). Ezen az áldatlan helyzeten a nép öntevékenyen, a maga módján próbált helyi megoldásokkal segíteni. Így jöttek létre a „zugiskolák”, melyek a műveltség iránti vágyat sajátos egyszerű eszközökkel és módszerekkel próbálták kielégíteni.

A zugiskolák Kecel község tanyavilágában a 30-as évek közepéig működtek. A 20-as évek második felétől ugyanis a kormány behatárolt kezdett foglalkozni a népoktatás reformjával. Felépült jó néhány tanyai iskola,³ és ezzel Kecel határában is megszűnt (a tehetséges parasztemberekből lett) „zugtanítók” működése.

Az elbeszélések alapján Kecel zugtanítói a következők voltak. A legrégebbi időkből való Sztanyik János bácsi, aki a templom „faránál” lakott. Ő az 1890-es

¹ A második világháborúban meghalt kartársunk kéziratából Nagy Sándor volt igazgató készített kivonatot a „felszabadulás” 10. évfordulójára. Ebben olvastam a kiragadott idézetet.

² Az adatközlőkkel a beszélgetések után az elmondottakról nyilatkozatot készítek két példányban, és azt aláírásukkal hitelesíttetem.

³ Egy évtized alatt kaptak iskolát Szentimrehegy, Tüskös, Újtüskös, Poigárdi, Dömötör, Vadé nevű keceli határrészek.

évektől az első világháborúig tevékenykedett. Akkor volt ismert Bába Kovács Lajos is. Korban utánuk Herceg István következett, aki később a Hangya pénztárosa lett. Majd valamivel később sógora, Bógáncs Pásztor András is a tanítók sorába lépett. Amíg tanítottak, ők ketten voltak a legjobbak. 1906-ban kezdte működését Szvetnyik Mihály.⁴ Ő egészen az 1930-as évek közepéig tanított, ugyanis akkor építették fel számban a hatodik és egyben utolsó tanyai iskolát, és a hivatalos iskolák felszámolták az előbb említetteket. Az első világháború alatt tanított még Filus Ferenc, Vancsik Mátyás, Fejes József (1917–1919). 1918-ban Raffai János is foglalkozott gyerekekkel. Rövid idő után útkaparó lett, és helyét átadta Hunyadi Antal nyugdíjas csendőr őrmesternek. Őket követte Sibilla Sebestyén István (egészen fiatal korától egyszemű) és a Farkas rendőr apja.

Miután Szvetnyik Mihály volt a legtovább zugtanító és a legtöbb elismerést is ő szerezte munkájával, néhány sorban ismertetem életét és munkásságát.

Szvetnyik Mihály 1893. január 6-án született Kecelen. (Meghalt 1972 novemberében.) Az elemi iskola 6 osztályát is itt végezte. Utoljára Kacsán Károly tanította a IV., V., VI. osztályban. Az osztály első tanulója volt. A vigyázói teendőket is ő látta el. Ha valami miatt távol kellett maradnia az iskolától a tanítónak, foglalkozott tanulóitásaival. Leckét adott fel és kérdezett ki. Mindig szeretett a kisebbekkel foglalkozni.

Amikor az iskolából kimaradt, kérték, hogy foglalkozzon a tanyai gyerekek tanításával. Így került ki Flaisz János tanyájára, 13 évesen, 1906-ban. Ott először a gazda Károly, Mihály, András nevű gyerekeivel foglalkozott. Bére három mázsa rozs volt egy hónapra. A gyerekeket úgy tanította olvasni, mint az iskolában a tanító. Hála az összevont osztályokban való tanításnak, nem felejtette el a betűk tanításának módját.

1906-tól egészen az utolsó tanyai iskola felépítéséig minden évben tanított a frontszolgálat és a fogság időszakát kivéve. Végigjárta Kecel határát a felső tanyáktól az alsókig. Volt, hogy egy helyen több évig oktatta a kicsiket és nagyokat.

1912–13-ban a Halasi út melletti Szőke-tanyában (a mai imrehegyi⁵ tanáchoz vezető út mellett) egy lakószobában egyszerre 60-65 gyereket tanított. A padokat a szülők készítették és az „iskolát” táblával is ellátták. Ide és a többi nagyobb létszámú iskolájába a papok is kijártak hetente kétszer hittant tanítani.

1918-ban jött haza a fogságból és megnősült. Elvette a Patik Pörét (Erzsébetet).

A gazdák és az egyházi előjárók a tanításával nagyon elégedettek voltak, és ezért, amikor 1920-ban újból behívták katonának, felmentésért folyamodtak. A leszerelés sikerült.

Ettől kezdve a téli időszakban csak a tanítással foglalkozott. A Kalocsai Főkapitán (ma az imrehegyi tsz központja) szőlőjében dolgozó béresek, kocsisok, munkások gyermekeit egy évig tanította. (Kb. 20 gyerek.) Itt a káptalan egyik épülete volt a tanterem.

Debiákban⁶ a szülők fogadták meg kb. 3 évre. 20-22 gyereket bíztak rá az 1–3. osztályban. Itt sorkosztón volt, míg nagyobb létszám esetén saját kosztón. 40–50-es létszámkor a bére 25 kg rozs volt gyerekenként. A beíratási díj 2 tojás.

⁴ A „Bába”, „Bógáncs”, „Sibilla”, „Szilaj” jellegzetes keceli ragadványnevek. Születésük néha ismert. A Szvetnyik ragadványneve a „Tutyi”. Szvetnyik Mihály zugtanítóé összetett ragadványnév volt: Tokju Tutyi.

⁵ Szentimrehegy 1952-ben kivált Kecel községtől, és önálló községgé vált Imrehegy nével.

⁶ Debeák vagy Debiák ma Imrehegyhez tartozik. Valamikor Kecel Pirtóval határos része.

A háború után, a húszas években, a hétvésekkel együtt jártak serkenő bajszú legények is. Amikor a káplán kint járt ellenőrizni, azt hitte, hogy a gyerekeik után érdeklődnek. Ugyanis a háborús időben a faluban sem volt tanítás.

Ezekben az években Tüskösön a Laczkó Sendula-tanyán, az Urbán-tanyán tanított. A 30-as években Csáboron hagyta abba a gyerekekkel való foglalkozást.

A tanítást általában novemberben kezdte, és áprilisban, április elsején hagyta abba. Csütörtökön a piac miatt pihenőnap volt.⁷ A foglalkozások reggel 8-tól délután 1/2 4-ig tartottak. Délben megebédelték a magukkal hozott ennivalóból. A közeli hazamentek, és evés után rögtön jöttek vissza. Reggel a kicsinyekkel kezdett, addig a nagyok példákat oldottak meg. Az elsősök karácsonykor már olvastak. A betűkhöz kézjeleket tanultak. (A fonomimika módszerét alkalmazta.⁸)

A gyerekek először palatáblára írtak, majd ceruzával, füzetbe. Csak a 2. osztályban írtak tintával. (Néha!) A gazdáknál a béresek gyerekeit nem tanította. Amelyik gyerek tovább akart tanulni inasnak, az néhány napra elment a falusi iskolába, levizsgázott, és mehetett inasiskolába vagy Kiskörösrre a polgárba. Így lett boltosinas az Orcsik (Hidas) boltos is. (Ma már nyugdíjas a kiváló boltvezető.) Tanítványiból cipészek, asztalosok kerültek ki.

Az utolsó tanítási napon ünnepséget rendeztek. A kis „vizsga” után előadást tartottak a gyerekekkel.

A hosszú téli estét, a gyerekekkel való foglalkozás után, az analfabéták tanításával töltötte. Sokan köszönhetik Szvetnyik Mihálynak, hogy felnőttkorban megismerkedhettek a betűk csodálatos világával.

Közel harmincéves tanítóskodása alatt több mint ezer gyermek és felnőtt keze vonására, olvasására vigyázott nem eredménytelenül. Rokonságából pedagógusok kerültek ki, és követik a nagypapa, nagybácsi útját immár hivatalosan.

Két zugiskolai tanuló visszaemlékezése

Borbényi János, Kecel, Erdő utcai lakos (naiv művész⁹) az első világháború alatt tanyára került. Ott állatokra vigyázott. 1918 és 1919 telén is kint maradt, mert a faluban nem volt tanítás tanító- és tüzelőhiány miatt.

E két télen Filus Ferenc tanított – később községi kézbesítő lett – a felső tanyákon. Úgy emlékezik erre az időre, hogy ott többet tanult, mint a faluban, mivel a faluban nagy volt a tanulólétszám. A mostani bekei iskolától¹⁰ északra, kb. 300 méterre volt az „iskola”. Az iskola épületét egy lakatlan tanya képezte. Ezt vették bérebe a környékbeli gazdák. 15–16-an tanultak ott. A palatáblát a „harmadik telesek” is kézbe vették. A tanító sorkosztot kapott. Az iskola tüzelőjét a gyerekek hordták össze. A kecskelábú asztalokat és lócaikat a szülők készítették. Jó tanulók jöttek össze ebben az iskolában, még pap is lett közülük. (Flaisz, aki Abonyira magyarosított.)

Az „iskola” három helyiségből állott. Egy kb. négyszer négy méteres tanterem, egy ugyanekkora szabadkéményes konyha és egy valamivel kisebb kamra képezte a tanyát. Az udvarból először a konyhába lehetett menni. Innen kellett az első szobába, illetve a kamrába lépni. A kemma szája, a katlannal, szintén a konyhában volt. Ezen keresztül fűtötték a lakást, azaz az iskolát. A szabad kéményt

⁷ Csütörtök a keceli szóhasználatban „kosaras ünnep”.

⁸ Kecelen hamar bevezethették a betűtanítás új módszerét, mert Tomcsányiné Czukrász Róza csak 1899-ben adta ki Fonomimikai előgyakorlatok az olvasás és írás tanításához című könyvét.

⁹ Borbényi Jánosnak a Kecskeméti Navj Festők Múzeumában vannak képei kiállítva.

¹⁰ A bekei, illetve vádéi iskola a kalocsai-kiskörösi műút mellett volt, a mostani Kákonyi autóbuzsmegállónál. A körzetesítés folytán az iskola megszűnt.

füstölésre használták. A konyha csak az ajtón keresztül kapott csekély világitást. Az „osztály” két ablakkal rendelkezett. Egyik talán nyugatra, a másik délre nézett. Az eléggé kicsikre sikerült ablakokat estére vastáblákkal zárták be.

Palásti Mihály 1903-ban született. Őt 1909-től a háború kitöréséig Sztanyik János tanította. Sztanyik János fiatal legényként Pestre került, és kitanulta a szabómesterséget. Körülbelül 50 éves korában jött vissza Kecelre. Ekkor vállalt tanítást a tanyákon. Vasárnaponként, ünnepen azért szabóskodott.

Az olvasáson, számtanon kívül tőle Palásti Mihály sok érdekeset tanult a község történetéről. Pl.: „Kecel neve a két szélből ered. A község közepén régen víz állt. Azt Balatonnak nevezték. A két szélén épült a község. Az ide települt tótok a két-szélű Kecelnek ejtették.”¹¹

„Kecelt innen-onnan betelepült népek lakják. Előtte csak juhászok és halászok éltek itt. A Falkaiék háza helyén (II. Rákóczi F. utca 15.) halászkunyhó volt. Körülötte hálók száradtak. Előtte végig a falun víz folyt.”¹²

Munkámban nem a tudományos elemzésre törekedtem. Krónikásként igyekeztem az említett kor művelődéstörténetének homályos kérdését – élő forrásra támaszkodva – lejegyezni.

---

¹¹ Pesty Frigyes földrajzi névgyűjteményének kéziratában a keceli bírójelentésében az alábbi található: „Ezen község a nép mondása szerint régenbe mivel telepedésekor házai egy vizállás vagy kistónak két szélén felépítették, a víz és a két házior közötti hézag miatt Két-Szélnek, azonban a később telepedett tótajkú nép által Kecelnek nevezetett.” Ezt a szájhagyományt ápolták a zugtanítók és így maradhatott meg a mai öregek emlékezetében a már bebizonyítottan helytelen néveredet.

¹² Palásti bácsi által tanult dolgokban a betelepülésre és a juhászatra vonatkozó ismeret nem meglepő. Sok nyomtatott írás, monográfia szól erről. Újszerűen hatott a halászat. Minden korban megjelent munka megemlíti a vizállásos helyeket, mocsarakat, de a halászatot nem emeli ki. Egyedül csak az 1856. aug. 16-i keltezésű „Urbéri per Egyeség” 14. pontja tesz említést a halászó vizekről. Ez arra enged következtetni, hogy néhányan valóban foglalkozhattak halfogással.